

Als het vrije woord ontspoord

Door **Hind Fraihi**, bestuurslid PEN Vlaanderen | 15/11/2019

Vrije meningsuiting, het is zonder meer het grondbeginsel dat het bestaan van een democratie mogelijk maakt. Schrijver en voormalig journalist Johan Op de Beeck noemt vrijheid van meningsuiting "de vroedvrouw van nieuwe ideeën en bevindingen". Free speech is als het ware een kind van open debat, van kritiek en wederwoord, en aldus kleinkind van een gezonde democratie.

PEN Vlaanderen, onderdeel van de wereldwijde schrijversvereniging PEN International, maakt zich zorgen over de vrije meningsuiting en de mogelijke gevolgen voor de democratie. We kennen het oud zeer van schrijvers en journalisten die de mond worden gesnoerd. Zowat overal ter wereld worden ze vervolgd, verbannen, gevangen gezet of vermoord omdat ze hun mening uiten. Stilte is hun verplichte taal, gevangenschap of verbanning hun vergeetput en censuur is de inkt waarmee ze schrijven.

Maar sinds de komst van de nieuwe (sociale) media ondergraaft vrijheid van meningsuiting zichzelf. Als internetgebruikers krijgen we dagelijks een flinke portie eenzijdig nieuws voorgeschoteld. Nieuws dat samengesteld is op maat op basis van ons surfgedrag. Verkeersinfo, leessuggesties, vakantietips of de laatste politieke ontwikkelingen in het Witte Huis of op de Wetstraat... Veel daarvan is gefilterd door algoritmen die menen te weten wat ons interesseert en wie onze vrienden zijn. We dreigen daarmee te belanden in een digitale luchtbel, een echokamer. Alleen wat we willen weten, sijpelt binnen.

Behaaglijk is dat, een op maat gemaakt eendimensionaal mensbeeld terwijl andere perspectieven worden weggefilterd. We blijven blind voor het feit dat ons bubbeltje omringd is door vele honderden andere bubbeltjes, gelijkgestemd of tegendraads. Op momenten dat de stemming wordt gepeild, bij verkiezingen bijvoorbeeld, vragen we ons dan vertwijfeld af wie die "anderen" toch zijn, waar ze vandaan komen en waarom ze met zovelen zijn. Is het eigen grote gelijk ons aller virtuele gevangenis? Een op maat van technologiebedrijven gemaakt directe en indirecte zelfcensuur? Hoe gevaarlijk is de filterbubbel?

Een vrij woord zonder filter en poortwachters is op haar beurt ook een vroedvrouw, niet zelden van nepnieuws. Populistische bewegingen hebben enorme macht verworven, vaak met het verspreiden van onjuiste/valse informatie. Fake news ontwricht een gestructureerde samenleving door alles onderhevig te maken aan twijfel. Waardoor er geen objectieve feiten meer bestaan, enkel nog meningen. Waarvan we dan diegene uitpikken die ons het meeste past, niet diegene die ons een vervelende waarheid voor de neus houdt.

Wanneer we echter deze oncontroleerbare vrije meningsuiting toetsen aan wat goed, waarheidsgetrouw en nuttig is, kom je in conflict. Extreemrechts eist in de publieke ruimte het recht op om racisme, haat en intolerantie te verspreiden. Moet je dit verbieden om de democratie te beschermen? Extreemrechts daagt ons hierin uit. Zo komen we bij de paradox of het Janusgezicht van de vrije meningsuiting. Kan de democratie zichzelf vernietigen door het recht op vrije meningsuiting? Die zorgelijke ontwikkelingen op de sociale media noopt PEN Vlaanderen niet langer uitsluitend op te komen voor de vrije meningsuiting van journalisten en schrijvers elders in de wereld, maar ook in Vlaanderen.

De waakzaamheid over free speech in eigen land is noodzakelijk, want het vrije woord mag zich evenmin beteugeld voelen door schadevergoedingen. Het dreigen met een strafzaak en het indienen van strafklachten tegen auteurs zijn hoegenaamd geen waarborgen voor vrijheid van meningsuiting. Zelfs strafklachten die juridisch kansloos zijn, kunnen het publieke debat verlammen. Dat leidt tot zelfcensuur of op z'n minst intimidatie. Kritiek en tegenspraak bieden de mogelijkheid om moeilijke vraagstukken geweldloos op te lossen via een dialoog, en bij sterke voorkeur niet via de rechtbank.

En dan is er tot slot nog de vaderlandse papiermolen die hoegenaamd niet bevorderlijk is voor het vrije woord dat zijn wortels heeft buiten de Europese grenzen. Sinds eind 2017 slaagt PEN Vlaanderen er, ondanks eindeloze vergeefse inspanningen, niet langer in een visum te verkrijgen voor bedreigde en vervolgte auteurs die niet uit Turkije of Europa komen. Hun visumaanvraag – ook voor kort verblijf - wordt systematisch geweigerd door de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) omdat er momenteel geen gepast statuut bestaat waarmee gevluchte schrijvers naar België kunnen komen. DVZ wil hen geen visum toekennen uit vrees dat de gevluchte schrijvers eenmaal in België hun asiel kunnen aanvragen. Zoveel argwaan, zo weinig gastvrijheid. Is dat geen sluipende aantasting van het schrijverschap?

En weet je, België is koploper in Europa als het gaat om het weigeren van visa voor kunstenaars. Niets om trots op te zijn. Daarom beraadt PEN-Vlaanderen zich over acties om deze visumblokkades, waar ook andere culturele actoren mee worstelen, op te heffen. Want ook dat is het verheffen van het vrije woord. Een boek is op zich een reispas. Het is een visum voor een andere cultuur, voor verbeelding en verbinding. Een vrij woord baart mogelijks een vrije geest, een respectvolle verstandhouding en vrede. Zoveel kinderen. Ze raken allemaal de missie van PEN in het hart.